

Encarna Bas
Mª Victoria Pérez

La formació i la intervenció dels educadors/es socials en qüestions de gènere

Recepció: maig 2016 / Acceptació: juny 2016

Resum

Aquest article se centra en la formació i la intervenció de professionals de l'educació social en qüestions relacionades amb la igualtat entre homes i dones, així com amb la prevenció de la violència de gènere. Es presenten els resultats més rellevants sobre la formació en gènere de l'alumnat del Grau d'Educació Social, que ens porten a reflexionar sobre la necessitat de potenciar-la per facilitar la seva intervenció en diferents situacions, fet pel qual s'inclou una proposta. Respecte a la intervenció dels educadors/es socials, es ressalta la diversitat de camps d'acció d'aquests professionals i la pertinència d'incloure la perspectiva de gènere en el disseny de les seves accions.

Paraules clau

Formació en gènere, Intervenció en igualtat de gènere, Perspectiva de gènere, Grau en Educació Social

La formación y la intervención de los educadores/as sociales en cuestiones de género

Este artículo se centra en la formación y la intervención de profesionales de la educación social en cuestiones relacionadas con la igualdad entre hombres y mujeres, así como con la prevención de la violencia de género. Se presentan los resultados más relevantes sobre la formación en género del alumnado del Grado de Educación Social, que nos llevan a reflexionar sobre la necesidad de potenciarla para facilitar su intervención en diferentes situaciones, por lo que se incluye una propuesta. Respecto a la intervención de los educadores/as sociales, se resalta la diversidad de campos de acción de estos profesionales y la pertinencia de incluir la perspectiva de género en el diseño de sus acciones.

Palabras clave

Formación en género, Intervención en igualdad de género, Perspectiva de género, Grado en Educación Social

The Training of and Intervention by Social Educators in Issues of Gender

This article focuses on the training of and intervention by members of the social education profession in issues related to equality between males and females and to the prevention of gender violence. It presents the most significant results on the training in gender awareness received by students taking the Degree in Social Education, which led us to reflect on the need to enhance training in this area in order to facilitate the students' eventual professional involvement in a range of situations, and to put forward a proposal to this effect. Regarding the forms of professional intervention, due emphasis is given to the diversity of the fields in which social educators work and the desirability of incorporating the gender perspective into the design of their actions.

Keywords

Gender training, Interventions in gender equality, Gender perspective, Social Education

Com citar aquest article:

Bas Peña, E.; Pérez de Guzmán Puya, Mª Victoria (2016). "La formació i la intervenció dels educadors/es socials en qüestions de gènere". *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 63, p. 95-112

ISSN 2339-6954

- ▲ L'educador o educadora social és un professional que realitza una acció socioeducativa (prevenció i intervenció) amb persones i/o grups, des d'una línia normalitzada o especialitzada, a fi de generar canvis per a la millora i la transformació social. Promou l'educació al llarg de tota la vida a través de la participació i el desenvolupament de l'esperit crític. La seva tasca es desenvolupa en contextos sociocomunitaris, principalment en l'àmbit no reglat (Bas-Peña, Pérez-de-Gúzman & Vargas Vergara, 2014).

Aquesta professió fa referència, com manifesten Amorós i Ayerbe, (2000, pàg. 95) a “un servei social que atén necessitats socials [...] És un professional de l'acció social que intervé en diverses situacions prioritant en els seus processos d'intervenció perspectives pedagògiques”. Per tant, els qui es dediquen a aquesta professió, amb l'objectiu d'intervenir per transmetre o promoure transformacions en les situacions de desigualtat, no poden mantenir-se al marge de les situacions de discriminació per raó de gènere. La seva formació i intervenció en qüestions vinculades amb la igualtat de gènere és fonamental, com a primer pas per a evitar la violència contra les dones (Díaz-Aguado, 2012, Bas-Peña, Pérez-de-Gúzman & Maurandi-López, 2015). En aquest sentit, és essencial que els i les professionals que intervenen en els diferents camps socials coneguin no només els recursos multidisciplinars i les experiències d'intervenció professional, sinó també les habilitats i estratègies necessàries per intervenir amb solvència en situacions de violència de gènere.

D'acord amb Hernández (2012, pàg. 2): “L'educador o educadora social, ha d'estar en possessió dels coneixements científics i humans necessaris per actuar des de la perspectiva socioeducativa amb persones en risc o en situació de vulnerabilitat social que requereixin d'acompanyament social”. Ha d'afavorir la inserció social de persones i col·lectius en situació de marginació, desadaptació, conflicte social i/o exclusió social, per bé que els programes de prevenció perquè les persones no arribin a aquestes situacions són fonamentals.

A partir dels estudis realitzats per a la implantació dels graus de Pedagogia i d'Educació Social, en l'informe de l'ANECA (2005), s'indica que tots els graduats europeus hauran dedicat el mateix temps a la seva formació i tindran competències bàsiques que estan íntimament lligades amb les qüestions de gènere i el seu desenvolupament amb diferents col·lectius i contextos. Aquestes seran:

Coneixements fermes i innovadors en un camp del saber; capacitat de resolució de problemes, antics i nous, per a la seva aplicació científica i professional; Capacitat per a organitzar i interpretar la informació; Capacitat de transmetre la informació, tant en àmbits especialitzats com no especialitzats i Possessió de les habilitats d'aprenentatge necessàries per desenvolupar posteriors estudis amb un alt grau d'autonomia (p. 54-58)

La Llei de la Ciència, la Tecnologia i la Innovació (2011), en les disposicions addicionals, en la secció tretzena, referent a la implantació de la perspectiva de gènere, a l'apartat 2, assenyalava la perspectiva de gènere com un element clau en les investigacions, qüestió que ens permet seguir avançant en aquest tema. Literalment indica:

L'Estratègia Espanyola de Ciència i Tecnologia i el Pla Estatal d'Investigació Científica i Tècnica promouran la incorporació de la perspectiva de gènere com una categoria transversal en la investigació i la tecnologia, de manera que la seva rellevància sigui considerada en tots els aspectes del procés, des de la definició de les prioritats de la investigació científicotècnica, els problemes d'investigació, els marcs teòrics i explicatius, els mètodes, la recollida i interpretació de dades, les conclusions, les aplicacions i desenvolupaments tecnològics, i les propostes per a estudis futurs. Promourà, així mateix, els estudis de gènere i de les dones i mesures concretes per estimular i donar reconeixement a la presència de dones en els equips de recerca (pàg. 101).

A partir dels paràgrafs anteriors, volem incidir en la importància de la formació en gènere dels educadors i les educadores socials, i destaquem la rellevància dels col·legis professionals com a impulsors d'aquesta formació inicial, que com a professionals externs participen en el disseny dels plans d'estudi, i en l'oferta de places de pràctiques externes, com a primer lloc de socialització professional. Finalitzem amb aspectes que s'han de tenir en compte en l'acció i/o intervenció en temes relacionats amb el gènere.

En aquest article ens centrem en la importància de la formació en gènere dels i les professionals de l'Educació Social (ES), com a base per a poder intervenir des de la perspectiva de gènere, perquè com afirma Hernández (2012, pàg. 2): “Una de les eines que tenim en l'actualitat per combatre la xacra social de la violència de gènere és l'educació social visualitzada des de la perspectiva de la igualtat de gènere”. Tot seguim realitzem una proposta d'intervenció en diferents espais.

Evidències actuals que reclamen la intervenció educativa des de la perspectiva de gènere

Des de la Declaració Universal dels Drets Humans (1948) (art.1), es reclama constantment la igualtat entre homes i dones. La Constitució Espanyola (1978) així ho preveu, i les posteriors lleis (Llei Orgànica per a la igualtat efectiva entre dones i homes, març de 2007; Llei Orgànica d'Universitats, reformada l'abril de 2007; Llei Orgànica contra la violència de gènere, de desembre de 2004) concreten la formació des de l'Administració per aconseguir la igualtat real i evitar tot tipus de discriminació respecte a la dona, en la societat espanyola.

Ens centrem en la importància de la formació en gènere dels i les professionals de l'Educació Social, com a base per a poder intervenir des de la perspectiva de gènere

Per bé que, com afirmen Sánchez Gómez, Martín García & Palacios Vicari (2015, pàg. 106), “l’abordatge convencional d’aquest complex problema (mesures legislatives, policials, penals, socials, culturals, laborals) s’ha de complementar amb un altre enfocament, l’educatiu, en el qual es proposin mesures d’intervenció i sobretot mesures de prevenció”.

D’una banda, l’Enquesta de la Unió Europea (European Union Agency for Fundamental Rights, 2016) indica que: Una de cada tres dones a la UE ha patit violència física i/o sexual des de l’edat de 15 anys; el 75% de les dones en un treball professional o en l’alta direcció han experimentat assetjament sexual; Una de cada deu dones ha patit assetjament sexual o assetjament a través de noves tecnologies. Els percentatges continuen essent alarmants. A Espanya, les dades de la Macroenquesta de Violència sobre la Dona (2015) assenyalen que el 25% de dones joves, de 16 a 19 anys, que han tingut parella han patit violència de control, en alguna ocasió, en els últims 12 mesos. En aquest sentit, coincideix amb les dades de l’estudi realitzat per De Miguel Luken (2015): un de cada tres joves considera inevitable o acceptable en algunes circumstàncies controlar els horaris de la parella, impedir a la parella que vegi la seva família o amitats, no permetre que la parella treballi o estudiï o dir-li les coses que pot o no pot fer.

D’altra banda, totes les investigacions indiquen que les persones joves són una mica més tolerants que el conjunt de la població amb les conductes relatives a la “violència de control”. Qüestió que ens porta a revisar, des de l’ES, com a titulació, professió i pràctica educativa, les causes subjacents a aquesta acceptació i a prendre’n consciència per articular accions que promoguin el pensament i l’acció per invertir aquesta tendència. I és, en aquest camp, on els qui exerceixen aquesta professió tenen un espai privilegiat per a la intervenció educativa, des d’una perspectiva sociocrítica, que transcendeixi els plantejaments lineals tecnocràtics i promogui una reflexió crítica i compromesa amb la defensa dels drets humans.

Molts dels aspectes previstos a nivell legislatiu s’incompleteixen en l’Administració pública, a les universitats i a la resta de centres educatius

A més, hem de tenir en compte que encara que el nostre desenvolupament legislatiu advoca per la igualtat entre homes i dones, a la pràctica es manté amb una certa freqüència la desigualtat i la discriminació, començant per les qüestions aparentment formals, com podria ser el llenguatge sexista. Si ho analitzem detingudament, molts dels aspectes previstos a nivell legislatiu s’incompleteixen en l’Administració pública, a les universitats i a la resta de centres educatius, com es pot comprovar en la revisió dels documents utilitzats públicament.

En l’àmbit universitari, Díaz-Aguado (2012, pàg. 251-252) assenyalen, entre les conclusions de l’estudi realitzat, que el 14,3% de dones universitàries han viscut múltiples situacions de violència de gènere amb certa freqüència. I l’han exercit o intentat de forma repetida el 10,68% dels homes universitaris que estan finalitzant la seva carrera. Aquesta autora demanda “Incrementar

els esforços destinats a la prevenció, tenint en compte l'especial resistència al canvi que aquest tema pot suposar per a ells partint de com és la seva situació actual i el paper que ha d'exercir la universitat..." (pàg. 254).

La formació universitària proporciona un context privilegiat, una condició de protecció, per a substituir aquesta mentalitat pels valors democràtics d'igualtat. Especialment quan les principals raons per no trencar el silenci són: no concedir prou importància al maltractament, la por i la vergonya (CEDAW, 2015), aspectes que es poden abordar des del currículum educatiu i amb metodologies participatives, que contribueixin a l'anàlisi de les idees prèvies, les causes subjacents en aquestes raons, com fer-hi front per prendre'n consciència i superar-ho, etc. I, d'aquesta manera, traspasar les fronteres universitàries i transferir el coneixement a les pràctiques professionals quotidianes amb diferents col·lectius i per mitjà de múltiples accions en diversos contextos.

En la investigació realitzada per Valls Carol i el seu equip (2008) el mateix alumnat indicava la necessitat que, juntament al material informatiu sobre violència de gènere, s'hi incloguessin activitats de formació, prevenció i sensibilització, treballant sobretot la dimensió educativa de les causes, així com l'origen de les desigualtats de gènere, juntament amb un altre tipus de mesures (atenció, disciplinàries, etc.). A més, defensaven la introducció d'una assignatura en prevenció de la violència de gènere, com a contingut curricular obligatori dels plans docents en qualsevol estudi universitari. No obstant això, l'absència d'aquestes qüestions, en els plans d'estudi, és una evidència d'acord amb diferents estudis (Díaz-Aguado, 2012) i de manera concreta en el Grau en Educació Social (Bas-Peña, Pérez-de-Gúzman & Vargas-Vergara, 2014).

Per tant, no ens hem d'estranyar que actualment les Nacions Unides reclami a l'Estat espanyol que compleixi els seus compromisos internacionals en matèria d'igualtat de gènere, tal com consta a l'*Informe sombra Espanya 2008-2013*. A això hi sumem el que s'assenyala en la 61a sessió del CEDAW-Nacions Unides (apartat 27b), celebrat el juliol del 2015, com a limitacions i restriccions en l'educació, el fet que la formació en gènere quedi relegada a un segon pla, per la qual cosa recomana a Espanya que vetlli perquè s'eliminin tots els estereotips de gènere dels llibres de text, s'incloguin en els plans d'estudis i en els programes acadèmics els drets de la dona, tot promovent la igualtat de gènere i la formació professional dels docents. Tanmateix, podríem afirmar que la inclusió de les qüestions de gènere en els actuals plans d'estudi del Grau en ES és gairebé testimonial i anecdòtica, com veurem a continuació.

Situació actual de la formació en gènere en el Grau d'Educació Social

L'Associació Estatal d'Educació Social (ASEDES) (2007) entén que “l'Educació Social és un dret de la ciutadania que es concreta en el reconeixement d'una professió de caràcter pedagògic, generadora de contextos educatius i accions mediadores i formatives que són de l'àmbit de competència de l'educador social i que fan possible:

- la incorporació dels subjectes de l'educació a la diversitat de les xarxes socials, tant pel que fa al desenvolupament de la sociabilitat com a les possibilitats de circulació social;
- la promoció cultural i social, entesa com a obertura a noves possibilitats d'adquisició de béns culturals que amplii les perspectives educatives, laborals, de lleure i participació social” (pàg. 5).

Aquesta definició se centra tant en el tipus d'acció que s'entén com a específica de la professió, com en la finalitat (suposada) que han d'assolir després de les seves conseqüències els qui la reben. Des d'aquesta perspectiva és evident la importància de la seva intervenció per aconseguir la igualtat entre homes i dones, superar tot tipus de discriminacions i de violència de gènere mitjançant la generació de contextos en què flueixi el saber, promoure la presa de consciència respecte els fets que atempten contra els drets de les dones i iniciar actuacions per transformar aquesta realitat.

L'ES forma professionals de l'àmbit social i, en les professions socials, com afirma García Roca (2001) està present l'impuls d'allò viu, la capacitat de crear significats i vincular-se als éssers singulars, als contextos vitals: actuar és actuar amb d'altres perquè cada persona prengui les regnes de la seva vida, també en les qüestions de gènere, per la qual cosa, la formació en aquest sentit és fonamental per a la seva professionalització.

L'Associació Internacional d'Educadors Socials (2011, pàg. 8) considera l'educador o educadora social com un intermediari/a que facilita l'articulació social i impedeix “la marginació social i l'exclusió, a través d'un procés d'interacció social per donar suport a l'individu i als grups de risc perquè puguin desenvolupar els seus propis recursos”. La guia metodològica elaborada pel Col·legi Professional d'Educaores i Educadors d'Andalusia i la Junta d'Andalusia, explica que:

Les i els professionals de l'educació social com a generadores i generadors de processos d'anàlisi i de transformació social tenim coneixement, des d'una perspectiva de gènere, dels estereotips sexuals assignats de forma dicotòmica a homes i dones. La singularitat i particularitat de la nostra professió ens possibilita la formació i el reciclatge personal necessaris per poder participar en la transformació del sistema androcèntric,

generador de desigualtat, i participar en la construcció d'altres sistemes basats en l'equitat, la pluralitat i la diversitat d'identitats i rols i exempts de desigualtat entre les persones (p. 1).

Els resultats i aportacions que presentem, a continuació, són el fruit de la investigació que portem a terme sobre la formació en gènere, de l'alumnat del Grau d'Educació Social, de les universitats espanyoles (29 de públiques i 7 de privades). De manera més detallada es poden consultar els treballs de Bas-Peña, Pérez-de-Gúzman Puya & Vargas Vergara, (2014), Bas-Peña, Pérez-de-Gúzman Puya & Maurandi López, (2015).

L'estudi realitzat marca com a objectius: (1) conèixer la formació sobre gènere i violència de gènere, de l'alumnat del Grau en Educació Social, de les universitats espanyoles i (2) conèixer la percepció de l'alumnat sobre la contribució de la lectura a la seva formació en gènere i violència de gènere.

En la investigació seguim un enfocament multimètode (qualitatiu i quantitatiu) i dues tècniques de recollida de dades: anàlisi de contingut i enquesta, d'acord amb els objectius plantejats. En primer lloc, vàrem realitzar l'anàlisi de contingut de les guies docents, dels plans d'estudi del Grau en Educació Social, per conèixer les assignatures que aborden aquests continguts. Es van examinar 36 plans d'estudi, que suposen 1.260 assignatures, corresponents al curs acadèmic 2012-2013. En la seva catalogació es va tenir en compte si era Bàsica, Obligatòria o Optativa, el curs en què s'imparteix, el quadrimestre i el nombre de crèdits.

Vàrem instituir com a criteri de cerca les paraules “*gènere, dona, violència de gènere, familiar i/o domèstica*”. Les categories d'estudi per a l'anàlisi de contingut van ser: Igualtat/desigualtat, Inclusió/exclusió, violència. A continuació es presenten les subcategories:

- a. *Igualtat/desigualtat*: polítiques, discriminació, marginació, estereotips, sexe, llenguatge, TIC, escola, famílies, relacions intergeneracionals, envelliment, ètica.
- b. *Inclusió/exclusió*: mercat laboral, migracions, interculturalitat, prostitució i tràfic de persones, delinqüència sexual, institucions tancades, drogodependències.
- c. *Violència*: violència de gènere (física, sexual, psicològica, econòmica).

D'altra banda, per ampliar la informació obtinguda dels plans d'estudi, es va dissenyar una enquesta a fi d'obtenir dades directament de l'alumnat. L'enquesta estava formada per 19 ítems, i per construir-la ens vàrem basar en els treballs de Valls Carol *et al.*, (2008), Valls Carol, Torrego Rgido, Colás Bravo i Ruiz Eugenio (2009). Tot seguit la vàrem validar mitjançant: un estudi pilot (50 alumnes del grau en Educació Social, de la Universitat de Múrcia, febrer del 2013) i un procés d'entrevistes amb un total de 18 experts en polítiques de gènere, de diversos àmbits professionals (universitat

i serveis socials de comunitats autònomes). Les aportacions les vàrem incorporar a l'enquesta emprada i difosa per mitjà d'una eina web, l'aplicació "enquestes de la Universitat de Múrcia"¹. En l'enquesta, un primer bloc, recollia informació sociodemogràfica: sexe, edat i universitat de procedència. El segon bloc recopilava informació sobre contextos de formació en gènere, vies per les quals la reben, realització de pràctiques externes, continguts de gènere rebuts, percepció de la capacitació professional, visió de l'educació per a la igualtat com a prevenció de violència, continguts en gènere necessaris per a la professió, processos per a la formació específica en gènere, interès per temàtiques de gènere, dret a la formació en gènere, estratègies per integrar aquests continguts en la titulació, coneixement materials sobre gènere, detecció de situacions de violència. En total l'enquesta va consistir en 19 preguntes, les quals després de treballar les de múltiples respostes es van convertir en 107 ítems. 45 d'aquests ítems van ser mesurats amb escala de Likert 5, uns altres 58 ítems van ser preguntes amb resposta "sí/no", i 4 ítems de tipus nominal.

La fiabilitat empírica es va efectuar mitjançant la tècnica de consistència interna de covariància entre ítems (Alfa Crombach), i es va obtenir un valor de 0.85 per les 45 variables ordinals, estandarditzades. La validesa qualitativa, com s'ha indicat anteriorment, es va dur a terme a través del judici de 18 persones expertes en matèria de gènere. A més, els vàrem sol·licitar que analitzessin els ítems en funció de la univocitat, l'ordenació i el tipus de resposta, per tal d'adequar la semàntica a la població a la qual s'adreçava. Amb les seves aportacions vàrem revisar i modificar algunes qüestions.

A continuació mostrem els resultats principals de la recerca, que ens donen una visió de la necessitat i la importància de la inclusió dels temes de gènere en el Grau d'Educació Social.

Resultats en relació amb la formació en igualtat i violència de gènere

Com a conseqüència de tot el procés seguit, els resultats mostren l'escassa presència d'assignatures que abordin la formació en gènere, només vàrem comptabilitzar 24 assignatures específiques sobre gènere i 147 que incorporen aquesta qüestió de manera transversal. De les específiques, 10 són obligatòries i 14 optatives. No obstant això, gairebé la totalitat de les persones enquestades (99%) consideren que és necessària la formació: per a la igualtat entre homes i dones, la prevenció i detecció de la violència de gènere i la detecció precoç de la violència en l'àmbit familiar, especialment sobre la dona i els fills i filles. Hi ha unanimitat a considerar que aquesta formació és necessària per poder exercir la seva tasca professional.

Hi hem d'afegir el fet que només el 16% afirmen haver realitzat pràctiques externes relacionades amb aquest àmbit. Aquesta dada ens suggereix la importància dels col·legis professionals, per les seves funcions i competències professionals, a l'hora que promoguin i dinamitzin les universitats per tal que es duguin a terme actuacions sobre gènere amb diferents col·lectius i contextos, atès que les pràctiques suposen el lloc de trobada del coneixement teòric amb l'aplicació pràctica i el primer lloc de socialització professional, en el nostre cas en gènere. I, per tant, constitueixen un dels eixos principals per a l'adquisició de competències, un dels components de les quals són els continguts vinculats amb la temàtica que ens ocupa.

Un altre aspecte sobre el qual hem preguntat és l'ús que es realitza del llenguatge, tant per part de l'alumnat com del professorat. El 43% indica que utilitza un llenguatge sexista; és a dir, recorre al masculí per referir-se a homes i dones. No obstant això, el 84% de l'alumnat indica que sabria detectar un ús sexista del llenguatge. I assenyalava que el professorat, en les seves classes, utilitza el masculí per referir-se als i les alumnes (62%). Es comprova, d'acord amb les dades obtingudes, que més de la meitat de l'alumnat indica no haver rebut formació en educació per a la igualtat, ni en violència.

Hi ha unanimitat sobre la necessitat de rebre formació en educació per a la igualtat, prevenció i detecció de la violència de gènere, i en detecció precoç de la violència en l'àmbit familiar, atès que la consideren fonamental per poder exercir la seva futura tasca professional. L'estudi de Ferrer Pérez *et al.* (2011) conclou que entre els actors que millor prediuen la violència de gènere hi ha el fet d'haver cursat matèries sobre gènere.

Podem comprovar que tenen clar les diferents formes de comportament vinculats a la violència de gènere, però el 28,64% manifesta que ha patit alguna de les situacions en el grup d'amistats (19,25%), a l'institut (7,04%); a la universitat (4,69%), i en altres espais (5,63%); i, el 65,73% ha tingut coneixement o ha presenciat alguna situació de violència de gènere de persones que coneix. No obstant això, no han denunciat aquests fets, només afirma haver-ho fet el 15,49%; i els que denuncien van a la Policia Nacional (6,10%), a la Policia Local (5,16%), Fiscalia Jutjats (3,23%) i a "d'altres" el 5,63%.

Ens preguntem per la formació actual dels educadors i educadores socials, per les accions dutes a terme per a la seva incorporació laboral en espais quotidians i específics en què s'han d'incloure les accions concretes per aconseguir la igualtat en tots els contextos, així com en els específics vinculats amb el treball amb víctimes i amb agressors. Defensar i reclamar la intervenció en un espai laboral en qüestions de gènere requereix formació específica. No podem parlar d'intervenció sense formació concreta i fonamentada, altrament, podem córrer el risc de seguir perpetuant estereotips i desigualtats subliminars.

Hi ha unanimitat sobre la necessitat de rebre formació en educació per a la igualtat, prevenció i detecció de la violència de gènere, i en detecció precoç de la violència en l'àmbit familiar

Resultats sobre la lectura com a recurs fonamental en la conscienciació i formació en gènere

D'acord amb els resultats obtinguts vam comprovar que la lectura ocupa un lloc prioritari com a recurs en la seva formació, el 94,47% de l'alumnat de l'estudi manifesta que realitzen lectures per diferents motius i vies, dada summament interessant en el desenvolupament del seu futur laboral, perquè com afirma Deleuze (2009) la identitat lectora dels qui es dediquen a l'educació influeix positivament en la seva tasca mediadora amb la lectura, i la lectura és una via de conscienciació i formació també en les qüestions relacionades amb la situació de la dona. Cal destacar que efectuen lectures de manera voluntària el 54,46%, aspecte molt important a tenir en compte en les seves pràctiques professionals perquè no és possible obligar a llegir a ningú, s'ha de llegir voluntàriament (González García, 2011) i, això, és essencial per realitzar pràctiques educatives orientades al foment de la lectura amb diferents col·lectius i situacions.

Respecte al tipus de lectures sobre els temes de gènere, afirmen que llegeixen investigacions i informes sobre la situació de la dona en relació amb la igualtat (67,61%) i sobre discriminació (61,97%), però també contes sobre gènere (36,62), assajos sobre gènere (30%), novel·la sobre gènere (27,3%), teatre sobre la igualtat de gènere (26,8%), biografies sobre gènere (26,3%). Manifesten que la lectura ha contribuït a la seva formació en gènere i en violència de gènere, els ha permès reflexionar sobre les desigualtats de gènere (93,97%), ajudant-los a prendre consciència de les desigualtats sobre temes de gènere i igualtat d'oportunitats entre homes i dones (87,94%). Dades de gran interès perquè com assenyala Basanta Reyes (2005):

Més que mai la nostra capacitat d'independència, la formació de la nostra llibertat, el cultiu del nostre propi criteri necessita de forma imperiosa la lectura. Perquè només ella és capaç de construir el pont que mena de la informació al coneixement (pàg. 189).

Però, a més, no només contribueix a pensar i, per tant, a prendre consciència, sinó que els ha proporcionat un major coneixement sobre les situacions de desigualtat (89,9%), fet que ha contribuït que es comprometessin per aconseguir la igualtat entre gèneres (83,76%), perquè els que es dediquin a l'ensenyament "han de saber de quina manera les actituds enfront de les qüestions de gènere afecten els resultats de l'aprenentatge" (UNESCO, 2014, pàg. 47). Aquestes lectures han influït en la seva formació sobre gènere (78,28%) i els han obert noves perspectives pel que fa a possibles accions a realitzar (76,89%). D'aquesta manera observem un procés que va des de la reflexió i el pensament sobre la situació de desigualtat de la dona en la societat actual al descobriment de noves possibilitats d'acció.

Podem afirmar que les lectures sobre gènere constitueixen un recurs fonamental en la formació, perquè contribueixen a la construcció de la seva identitat personal, al desenvolupament del seu pensament crític i constructiu sobre qüestions de gènere, a la presa de consciència i de decisions. A més, són lectures majoritàriament procedents del camp científic, fet que contribueix a la seva formació com a professionals de l'acció social.

Proposta per a l'acció i/o intervenció educativa en gènere dels educadors i educadores socials

Les situacions de desigualtat de gènere amb totes les seves conseqüències individuals i socials, no es poden comprendre al marge dels condicionants històrics, culturals, econòmics i polítics, on l'educació ha exercit i exerceix un paper important en la transmissió i perpetuació de les mateixes. La intervenció de professionals de l'ES s'adreça tant a la *prevenció inespecífica* com a l'*específica*, però el seu camp és més ampli, de manera que incidiran sobre aquelles persones per evitar que la discriminació es problematitzi, es cronifiqui i dificulti la seva incorporació social.

La intervenció educativa davant situacions de discriminació o violència contra la dona reclama competències, per això, convindria analitzar les competències requerides pel que fa a la prevenció, l'assistència, la reinserció, els seus coneixements específics, com a part de les competències, per poder actuar. Per exemple, podríem plantejar el problema (fets reals o ficticis) mitjançant diferents recursos, analitzar-lo tot utilitzant les tècniques de dinàmica de grup per promoure la participació i la generació del pensament, discutir-ho amb les persones que hi participen, amb altres professionals, amb persones afectades o amb experiències conegudes o viscudes sobre aquestes qüestions.

Aquest procés té com a finalitat identificar les causes concretes de la situació d'inici i detectar els factors de risc i de protecció presents en diferents situacions, la importància d'assenyalar-los, analitzant les conseqüències en les dones i en la societat, la necessitat de dissenyar programes sobre igualtat i violència de gènere cada vegada més eficaços, fonamentats en evidències científiques i adaptats a realitats concretes, la qual cosa ens portarà a crear un pla d'actuació que s'anirà concretant en projectes continus i sistemàtics, en els quals caldrà contemplar:

- La disponibilitat real a iniciar un procés de conscienciació i presa de decisions
- Els recursos humans i materials amb què comptem
- La possibilitat de treball en equip i/o de coordinació amb altres professionals
- L'intercanvi de coneixements i d'experiències professionals

Les lectures sobre gènere constitueixen un recurs fonamental en la formació, perquè contribueixen a la construcció de la seva identitat personal i al desenvolupament del seu pensament crític sobre qüestions de gènere

Es presentaran situacions complexes, conflictives, davant les quals caldrà demostrar la nostra capacitat com a persones i com a professionals per resoldre'ls, prendre iniciatives i decisions, reestructurar possibles actuacions previstes i avaluar les realitzades, per saber en cada moment l'evolució del procés, revisar les aportacions de les investigacions, les llacunes a superar, les alternatives a seleccionar, contribuint amb nou coneixement i compartint-ho amb totes les persones implicades, tot mostrant el nostre compromís amb aquest problema però també la nostra fermesa per ajudar a superar-lo.

Per exemple, per a l'*assistència* a les víctimes de violència de gènere pot incorporar-se en un equip interdisciplinari dels *dispositius generals* (programes d'ajuda, habitatge, absentisme escolar, incorporació laboral) que permeten arribar a sectors de dones que no accedeixen als recursos especialitzats. Aquesta situació es pot originar bé perquè no tinguin consciència del problema, per por o perquè no coneixen els recursos existents o no saben els mecanismes d'accés als mateixos, etc. i, en els especialitzats (cases d'acollida, etc.), assumint en aquesta fase la funció educativa, d'acord amb la seva formació.

Aquestes competències s'hauran de manifestar, d'una manera o d'una altra, en el dia a dia, fet que comporta coneixements, actituds i habilitats en el mateix moment en què es produeixen les accions. Quan s'actua no sempre s'és conscient de cadascuna d'elles, són dimensions que actuen alhora, en la persona, i aquesta les dota de significat i rellevància.

Espais i estratègies d'intervenció

Un avantatge de la intervenció precoç és que el seu impacte positiu es fa evident al llarg de la vida i, sovint, és transmès a altres generacions

La intervenció de professionals de l'educació social en gènere no deixa de ser la peça d'un gran engranatge: la societat, les polítiques globals internacionals i nacionals, els plans sobre la dona en l'àmbit nacional, autonòmic, local; els plans d'estudi de les diferents titulacions que intervenen en qüestions relacionades amb la dona, les ONG, etc. Rojas Marcos (1998) destaca la importància de desenvolupar estratègies preventives des de la planificació familiar, defensa l'amor a les persones per a desenvolupar l'autoestima, la generositat i la capacitat per estimar, perquè l'amor frustrat produeix inadaptació, rancor i odi. Sosté que els programes més eficaços són els que s'adrecen a menors entre quatre i dotze anys d'edat, quan són influenciables i és possible reforçar i desenvolupar-hi la compassió, el desinterès, la tolerància, el sentit d'autocrítica i l'empatia. Un avantatge de la intervenció precoç és que el seu impacte positiu es fa evident al llarg de la vida i, sovint, és transmès a altres generacions. Considera que el mètode més efectiu per fomentar conductes compassives i tolerants en la infància és explicar i raonar amb l'infant com les seves accions afecten els sentiments aliens. A més destaca que és important etiquetar positivament els comportaments constructius de manera que el nen i la nena els identifiquin, comprovi els seus beneficis i els incorpori a la imatge ideal a què aspira.

Les actuacions realitzades en els diferents àmbits: familiar, educatiu, laboral i comunitari proporcionen espais idonis i complementaris per poder desenvolupar la intervenció educativa a nivell personal i/o de grup normalitzats, de risc, en determinades festes i esdeveniments multitudinaris, etc. A través de les pràctiques educatives quotidianes es poden concretar les actuacions de forma precisa, constant, gradual i sistemàtica d'acord amb les característiques, motivacions i interessos de cada infant, adolescent i jove, ja que com hem indicat anteriorment, permeten la detecció precoç de diferents mancances, les possibilitats d'intervenció socioeducativa, les dificultats personals, familiars i escolars d'adolescents en situació de risc que, possiblement, si no plantejàssim aquests aspectes, podrien passar sense que es coneguessin les causes de les dificultats per integrar-se, per relacionar-se, del fracàs escolar, de l'absentisme laboral, d'absències injustificades, etc. Convé utilitzar metodologies variades i complementàries que possibilitin el desenvolupament dels factors de protecció, així com la detecció de situacions problemàtiques i de risc. Per exemple, es poden emprar de forma complementària les vinyetes, el cinema, la música, els refranys, la literatura, els contes populars, les dinàmiques de grups, l'anàlisi de publicitat, l'estudi de casos, les històries de vida, els grups de discussió, el desenvolupament d'activitats d'oci i temps lliure de caràcter cultural, esportiu, formatives, de cooperació, voluntariat, etc.

Ens trobem amb una diversitat d'espais per intervenir en la comunitat, i en cadascuna poden adquirir trets i matisos diferents. Sense ànim d'esgotar les múltiples possibilitats que ens ofereix, indicarem alguns des dels quals, els qui exerceixen aquesta professió, poden intervenir des de la perspectiva de gènere. Només pretenem fer aflorar al pensament algunes de les possibilitats que ofereix cada realitat i context, a partir de les quals, adquireix especial rellevància la creativitat i la iniciativa dels mateixos professionals, per generar nous espais d'intervenció: els ajuntaments, diputacions i comunitats autònomes poden desenvolupar a través de les seves estructures generals i de suport diferents actuacions amb programes generals i específics (serveis socials comunitaris i especialitzats, tant en espai obert com tancat: joventut, dona, drogodependències, menors, cultura, esports, presons, hospitals, gent gran...), bé d'àmbit autonòmic, provincial, comarcal o intercomarcal.

Les associacions de veïns, culturals, esportives, de gent gran, de cooperació al desenvolupament, mestresses de casa, etc., contribueixen, en les zones, a crear un clima positiu de participació i convivència entre persones de diferents edats, origen i procedència, mitjançant la realització d'activitats orientades a millorar la qualitat de vida, promovent la conscienciació sobre aspectes relacionats amb l'educació, la igualtat, el respecte als drets humans i el benestar social. Comptem, a més, amb: col·legis professionals, sindicats, partits polítics, parròquies, federacions esportives... Requereixen una referència especial els mitjans de comunicació social, per la seva incidència en la construcció de la realitat social, per les seves conseqüències en la modulació dels comportaments de les persones, així com en la promoció i organització d'activitats de difusió, formació i avaluació.

Els mitjans de comunicació social exerceixen una gran influència sobre el foment de la igualtat. D'aquí, la importància que té, per a l'educació sobre igualtat entre homes i dones, treballar amb professionals dels mitjans de comunicació. Incloure, també, en el pràctiques externes d'ES convenis amb diferents mitjans de comunicació perquè l'alumnat hi realitzi pràctiques, resulta de gran interès per a la seva formació professional i la seva incorporació al món laboral.

Les estratègies i actuacions en igualtat i violència de gènere convé realitzar-les des d'una perspectiva holística, que integri persones i grups units per a proveir una oferta àmplia de respostes i alternatives integrades: recreatives, interpersonals, intel·lectuals, creatives, socials, espirituals, etc. En definitiva, les actuacions han de tenir com a eixos bàsics la complementarietat conceptual i metodològica; la coordinació institucional i social en les diferents fases d'estudi; planificació i execució per rendibilitzar esforços i recursos; la participació activa i compromesa de la comunitat amb els projectes; la coherència entre els discursos, els dissenys i la seva materialització; la continuïtat, sistematització, diversificació; i l'avaluació com a part fonamental en totes les actuacions.

És fonamental per a realitzar una bona intervenció fer una anàlisi de gènere, per diagnosticar les relacions de gènere i, d'aquesta manera, identificar els problemes concrets, les metes o objectius que es persegueixen i els potencials de les persones (homes i dones). Ajuda a incloure la perspectiva de gènere en l'enfocament metodològic i el sistema d'objectius que s'hagin dissenyat. D'aquesta manera, des de la planificació de qualsevol procés s'està promovent l'equitat de gènere.

Partint de l'anàlisi efectuada, aquesta proporciona recomanacions per a la integració de la perspectiva de gènere en els objectius i en l'enfocament metodològic. D'aquesta manera, permet fer ja en la fase de planificació una afirmació fundada sobre com podrà contribuir la mesura a promoure l'equitat de gènere. Contribueix de manera directa la transversalització de l'enfocament de gènere en la pràctica.

Conclusions

Es pot constatar
l'escassa
formació en temes
de gènere en el
Grau d'ES

Es pot constatar l'escassa formació en temes de gènere en el Grau d'ES. És evident la urgència de la formació en gènere dels professionals de l'ES que duen a terme processos d'acció i/o intervenció en el seu dia a dia. No podem arribar a una acció o una intervenció òptima si no som capaços de mirar la realitat des d'una perspectiva de gènere, amb "ulleres violetes".

No obstant això, és una necessitat reclamada d'acord amb l'informe de CEAW (2015). Convé reflexionar sobre la responsabilitat social que posseeix aquesta institució d'educació superior en la formació de professionals amb poder d'intervenció en aquestes qüestions, que tant afecten la població, així com el paper dels col·legis professionals, com a agents fonamentals en el procés de professionalització d'aquest col·lectiu, per reclamar a la universitat la seva inclusió d'acord amb la legislació actual i assumir o demanar una formació contínua en gènere.

Els educadors i les educadores socials han de tenir una mentalitat que estigui en coherència amb la seva tasca professional. La seva pràctica professional ha d'estar recolzada en un procés formatiu i tècnic que garanteixi una acció i intervenció amb uns nivells òptims. Convé repensar la funció educativa i aclarir què significa educar en el segle XXI, reflexionar sobre el sentit de la mateixa, sobre la participació i el compromís dels qui han de dur-la a terme, perquè decidiran i actuaran en un context amarat d'incertesa i urgència, i necessitaran posar en pràctica competències summament complexes.

Per tant, hem d'estar oberts i actius per ampliar la nostra mirada i buscar no només el coneixement de fets o teories (saber declaratiu), sinó també l'operativitat i utilitat del mateix (saber fer, saber expressar i saber comunicar), però sobretot el sentit que tenen aquests sabers per al desenvolupament del propi projecte personal i professional (voler saber i voler fer d'acord amb valors i sentiments, voler seguir aprenent, millorant, innovant, recreant) (Pérez Gómez, Soto Gómez, Sola Fernández & Serván Núñez, 2009).

Per poder treballar en qüestions de gènere, els qui exerceixen la professió d'educació social han d'entendre que formació i intervenció van agafats de la mà. Conèixer la normativa sobre igualtat i violència de gènere a nivell nacional i internacional, ésser capaç de canviar la mirada a l'hora d'analitzar la realitat entenent que hi ha estructures patriarcalcs que cal anar canviant a poc a poc i aprendre estratègies per a la prevenció de la violència de gènere, a través de l'educació en igualtat, són aspectes fonamentals que s'han de tenir en compte. Existeix la necessitat d'educar d'una manera diferent, en una cultura que permeti als nens i les nenes una escala de valors que els porti a representar el món d'una altra manera i a moure-s'hi des d'una visió igualitària. El principi d'igualtat entre homes i dones és la base per aconseguir no només el desenvolupament individual, sinó també un desenvolupament social que advoqui per la justícia social i els drets humans.

Sempre que reflexionem sobre situacions d'inferioritat de la dona en l'àmbit educatiu, professional i/o social, hem de pensar en les qüestions que són a la base de les causes i les conseqüències de les desigualtats. Introduir la perspectiva de gènere en tot el nostre entramat social, en els nostres sistemes educatius, és la millor manera d'anar avançant cap a aquesta equitat que tant reclamem.

Encarna Bas Peña
 Professora titular
 Universitat de Múrcia
 ebas@um.es

Mª Victoria Pérez de Guzmán Puya
 Universitat Pablo de Olavide
 mvperpuy@upo.es

Bibliografia

Amorós, P.; Ayerbe, P. (coord.) (2000). *Intervención educativa en inadap-tación social*. Madrid: Síntesis.

ASEDES, C. (2007). Documentos profesionalizadores. *Código Deontológico de educador y educadora social*. Toledo: Col·legi Oficial d'Educadores Socials de Castella-la Manxa. Recuperat de <http://www.eduso.net/archivo/docdow.php?id=143>

Bas-Peña, E.; Pérez-de-Guzmán, V.; Vargas-Vergara, M. (2014). "Educación y género. Formación de los educadores y educadoras sociales". *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, (23), pp. 95-120.

Bas-Peña, E.; Pérez-de-Guzmán, V. Vargas-Vergara, M. (2014). "Educación y Género: La formación de los educadores y educadoras sociales". *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 2395-120. DOI:10.7179/PSRI_2014.23.05

Bas-Peña, E.; Pérez-de-Guzmán, V. Vargas-Vergara, M. (2014). "Contribución de la lectura a la formación en género en el Grado de Educación Social: Estudio descriptivo y censal". *Ocnos: Revista de Estudios sobre Lectura*, 12, juliol-desembre, pp. 129-148.

Bas-Peña, E.; Pérez-de-Guzmán, V.; Maurandi López, A. (2015). Formación en violencia de género en el Grado de Educación Social de las universidades españolas. *Bordón. Revista de pedagogía*, Vol. 67, Nº 3, pp. 51-66.

Basanta-Reyes, A. (2005). "La pasión de leer". *Revista de Educación*, Extra 1, 189-201.

Constitució Espanyola (1978). Recuperat de <http://www.congreso.es/consti/constitucion/indice/>

De Miguel Luken, V. (2015). *Percepción de la violencia de género en la adolescencia y la juventud*. Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat, Centre de Publicacions.

Deleuze, G. (2009). Futurs instituteurs et faibles lecteurs: réalité et/ou fatalité? *Enjeux* 74, pp. 93-100.

Díaz-Aguado, M. J. (dir.) (2012). *La juventud universitaria ante la igualdad y la violencia de género*. Universitat Complutense de Madrid i la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere del Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat. NIPO: 680-12-108-1. Recuperat de http://www.upm.es/sfs/Rectorado/Gerencia/Igualdad/Documentos/Juventud_Universitaria_ante_igualdad_y_violencia_de_genero_%202012.pdf

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2016). *Zero tolerance of violence against women*. Recuperado de http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-violence/index_en.htm

Ferrer Pérez, V. A.; Bosch Fiol, E.; Navarro Guzmán, G. (2011). “La violencia de género em la formaicón universitària: anàlisis de factores predictores”. *Anales de Psicología*, vol. 27 (2) (maig), pp. 435-446.

García Roca, J. (2001). “La navegación y la fisonomía del naufragio. El aspecto moral de las profesiones sociales”. Kisnerman, N. (comp.), *Ética ¿un discurso o una práctica social?* Buenos Aires: Paidós.

González-García, J. (2011). “Desarrollo de la identidad a partir de experiencias narrativas”. *Revista Iberoamericana de Educación*, 5 (54), pp. 25-39.

Hernández, C. (2012). Violencia de género: “Una cuestión de Educación Social”. *RES. Revista de Educación Social*, 14, Gener, pp. 1-3.

Llei de la Ciència, la Tecnologia i la Innovació (2011). Ministeri de Ciència i Innovació. Agencia Estatal Butlletí Oficial de l'Estat. Recuperat de <https://books.google.es/books?isbn=8434019787>

Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere. Madrid: BOE, 2004. Recuperat de http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo1-2004.html

Llei Orgànica 3/2007 per a la igualtat efectiva entre dones i homes. Madrid: BOE, 2007. Recuperat de <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2007-6115>

Llei Orgànica 4/2007, de 12 d'abril, per la qual es modifica la Llei Orgànica 6/2001, de 21 de desembre, d'Universitats. Recuperat de <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2007-7786>

Llibre Blanc del títol de Grau de Pedagogia i Educació Social promogut per l'Agència Nacional d'Avaluació de la Qualitat i l'Accreditació (ANECA, 2005). Recuperat de http://www.aneca.es/var/media/150392/libroblanco_pedagogia1_0305.pdf

Macroenquesta de Violència sobre la Dona (2015) Recuperat de <http://www.violenciagenero.msssi.gob.es/violenciaEnCifras/macroenquesta2015/home.htm>

Organització de Nacions Unides (2015). *Informe sombra España 2008-2013*. Recuperat de <http://cedawsombraesp.wordpress.com/>

Organització de Nacions Unides (2015). *Informe CEDAW/C/ESP/CO/7-8 de juliol* Recuperat de <https://cedawsombraesp.wordpress.com/2015/07/02/nota-de-prensa-la-onu-suspende-a-espana-en-igualdad-de-genero/>

ONU (1948). *Declaració Universal dels Drets Humans*. Recuperat de <http://www.derechoshumanos.net/normativa/normas/1948-DeclaracionUniversal.htm>

Pérez Gómez, A.; Soto Gómez, E.; Sola Fernández, M.; Serván Núñez, M. J. (2009). *Aprender en la Universidad. El sentido del cambio en el EEES*. Junta de Andalucía, Consejería de Innovación, Ciencia y Empresa.

Rojas Marcos (1998). *Las semillas de la violencia*. Madrid. Espasa.

Sánchez Gómez, M. C.; Martín García, A. V.; Palacios Vicario, B. (2015). “Indicadores de violencia de género: en las relaciones amorosas. Estudio de caso en adolescentes chilenos”. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 26, pp. 85-109.

Valls Carol, R.; Aguilar Ródenas, C.; Olea, A.; José, M.; Colás Bravo, M. P.; Fisas Ollé, M.; Torrego Egido, L. (2008). *Violencia de género en las universidades españolas*. Memòria final. 2006-2008 (Exp. 50/05).

UNESCO (2014). *Informe de Seguimiento de la EPT en el Mundo 2013-2014. Enseñanza y aprendizaje: Lograr la calidad para todos*. Recuperat de <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002256/225654s.pdf>

---

1 “Área de Tecnologías de la Información y las Comunicaciones Aplicadas (ATICA) de la Universitat de Múrcia. Aplicació “Encuestas” (v. 2.3). (2010)”.
